АЛКАДИЕНДЕР

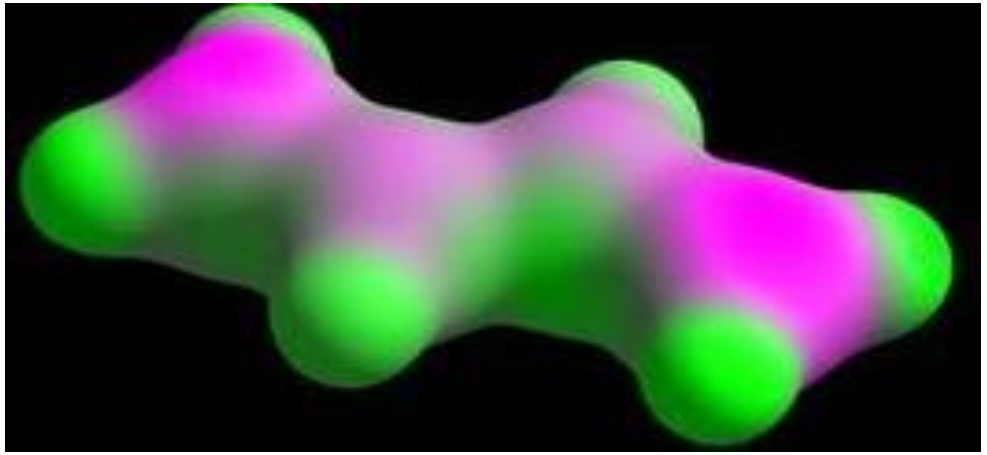

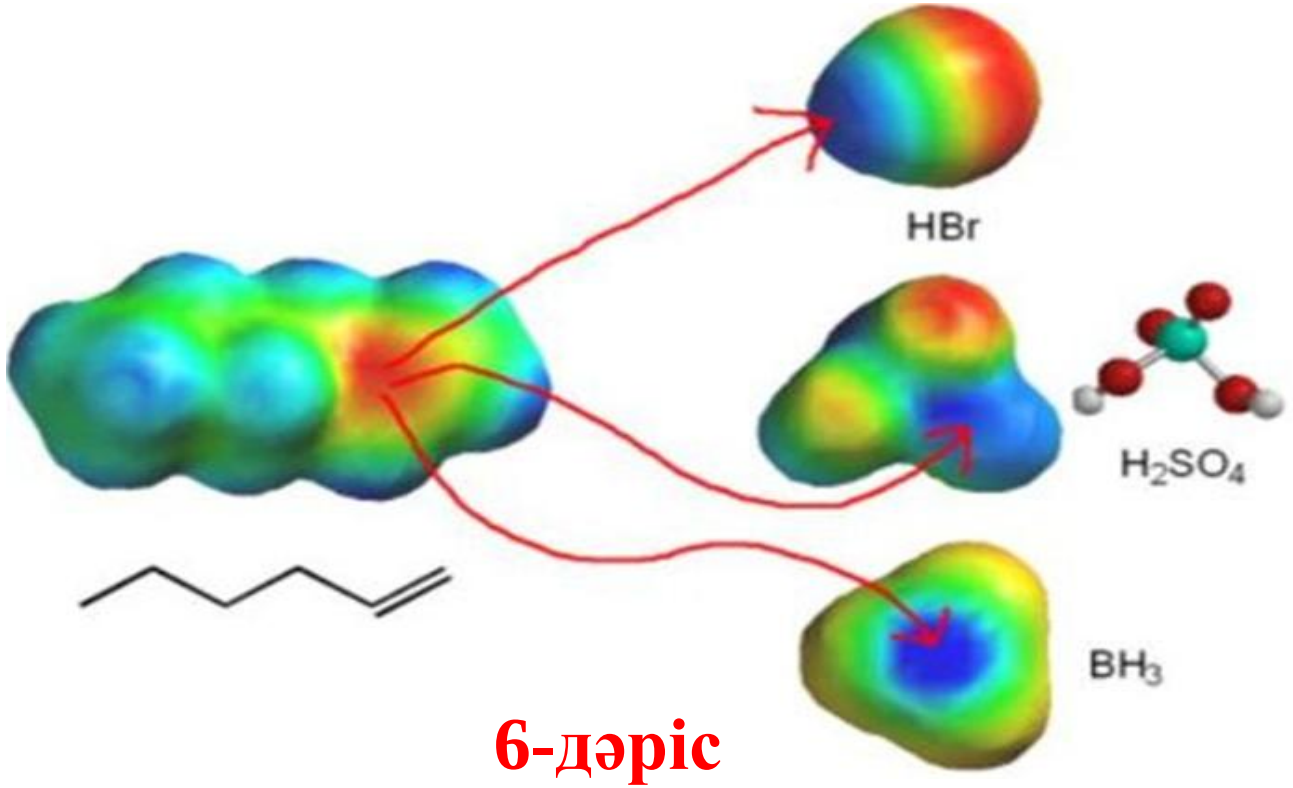

Дәріскер: х.ғ.к., доцент Бажықова К.Б.

6-дәріс

Диенді көмірсутектер немесе *алкадиендер*

C_nH_{2n-2}

Екі қос байланыстың (2π) молекулада орналасу ретіне қарай

Қатарланған (кумулирленген) алкадиендер

2π байланыс бір С атомының маңында қатарынан орналасқан

***аллен* және гомологтары (-1,2):**

$H_2C = C = CH_2$ пропандиен (аллен)

Қосарланған (сопряженные) алкадиендер

2π байланыс бір-бірінен бір және екі байланыс арқылы бөлінсе, яғни алма-кезек орналасқан

дивинил және гомологтары (-1,3):

$H_2C = CH - CH = CH_2$ бутадиен-1,3 (дивинил)

Дараланған (изолированные) алкадиендер

2π байланыс бір-бірінен екі немесе одан да көп жай байланыстар (σ) арқылы бөлектеніп орналасқан

диаллил

$H_2C = CH - CH_2 - CH = CH_2$ пентадиен-1,4

Қосылыс	Номенклатура	
	халықаралық	Рационалдық
$H_2C=C=CH_2$	пропандиен-1,2	аллен
$H_3C - CH=C=CH_2$	бутадиен-1,2	метилаллен
$H_2C=CH - CH= CH_2$	бутадиен-1,3	дивинил
$H_2C=\underset{\displaystyle CH_3}{\overset{\displaystyle |}{C}} - CH=CH_2$	2-метилбутадиен-1,3	изопрен
$CH_3-HC=CH-CH=CH_2$	пентадиен-1,3	пиперилен
$H_2C=CH- CH_2 - CH_2 - CH=CH_2$	гексадиен-1,5	диаллил

Изомерия

1 Құрылымдық

Пентадиен-1,3	2-Метилбутадиен-1,3
	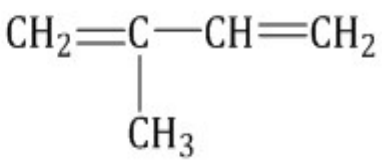

Гексадиен-1,3	Гексадиен-2,4

2 Кеңістіктік

цис-Алкадиен	*транс*-Алкадиен
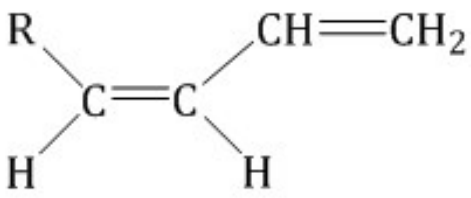	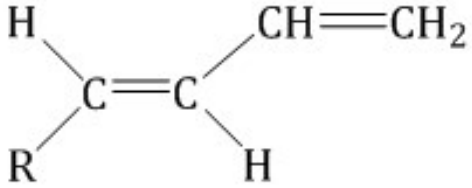

3 Классаралық

Бутадиен-1,3	Бутин-1	Циклобутен
	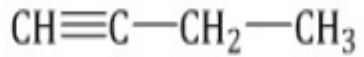	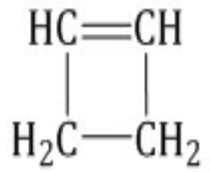

Кеңістіктік құрылысы

4С атомдары бір жазықтықта емес өзара перпендикуляр 2 жазықтықта орналасады. Аллен молекуласындағы С атомдарының үшеуі де бір түзудің бойында орналасқан:

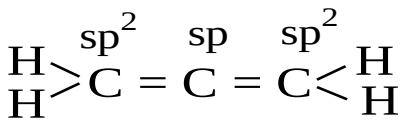

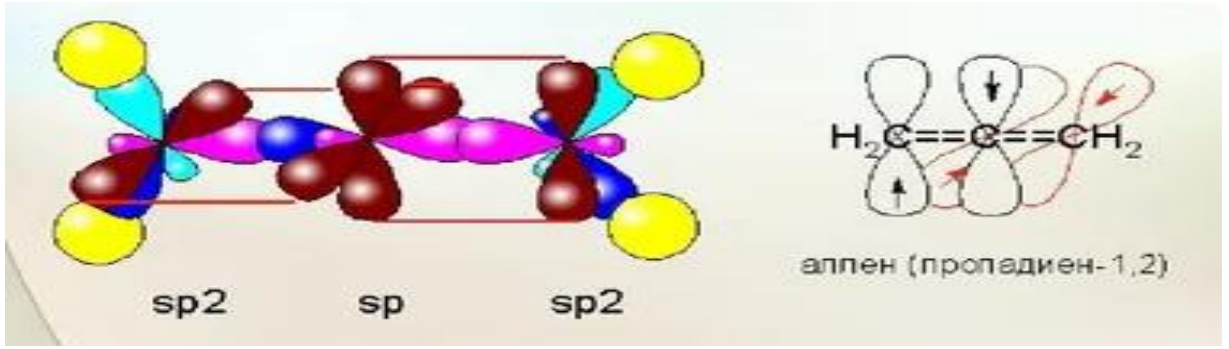

ҚОСАРЛАНҒАН БАЙЛАНЫСТАРДЫҢ ТАБИҒАТЫ

Бутадиен-1,3 $H_2C{=}CH{-}CH{=}CH_2$

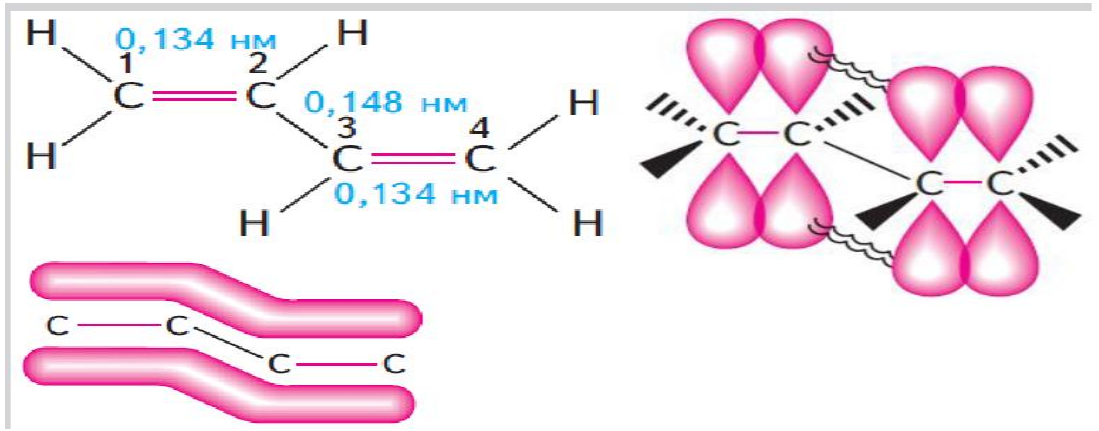

H_2C ------ CH ------ CH ------ CH_2

АЛЫНУ ЖОЛДАРЫ.

Алкендердің алыну жолына ұқсас, реакцияны 2 рет жүргізу керек, немесе бастапқы зат ретінде құрамында қос байланысы бар қосылыс қолданылады. Маңызды алкадиендер- **дивинил** және **изопрен.**

1. Өндірісте бутанның бутиленді немесе изопентанның амиленді қоспаларын хром оксиді (Cr2O3) катализаторы қатысында дегидрогенизациялау :

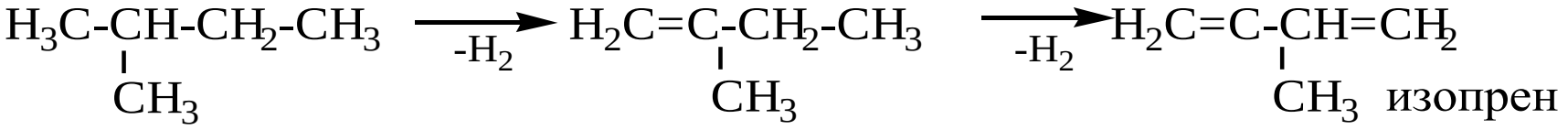

Мұнайдың бутан-бутенді фракциясы

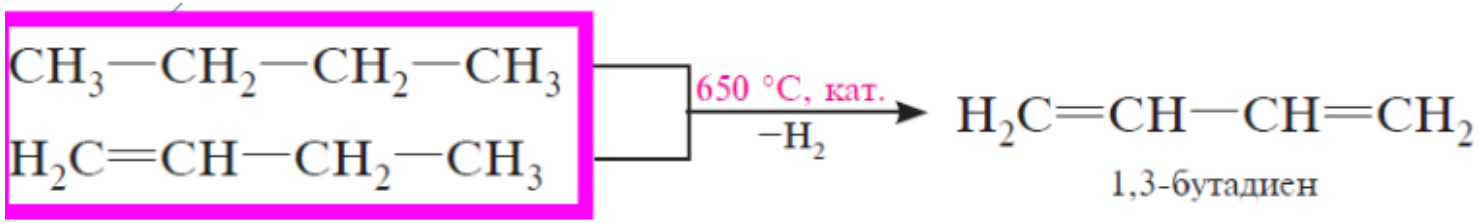

2. Өндірісте екі атомды спирттерді (гликольдер) дегидратациялау :

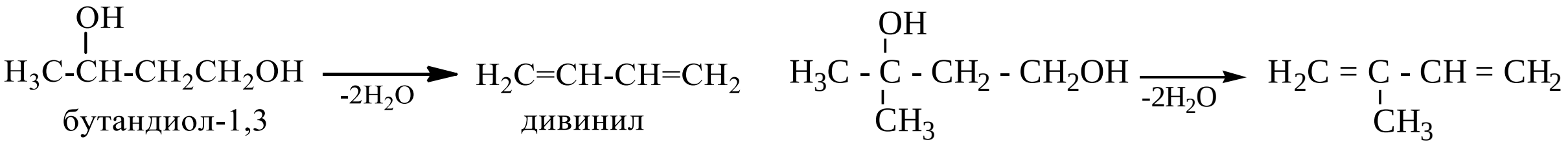

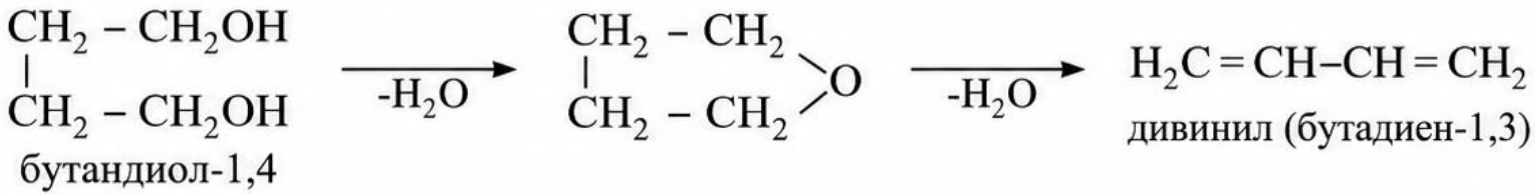

бутандиол-1,4

дивинил (бутадиен-1,3)

3. Дигалоген туындыларды дегидрогалогендеу.

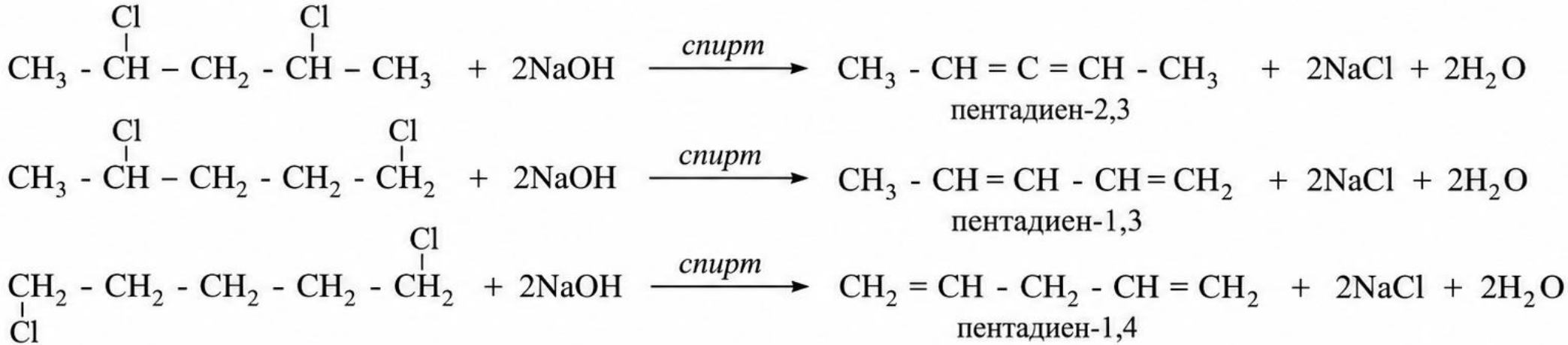

пентадиен-2,3

пентадиен-1,3

пентадиен-1,4

4. Өнеркәсіптік көлемде дивинилді өндірудің 1927 ж. С.В. Лебедев ұсынған әдісінің маңызы зор. Әдіс этил спиртінің $Al_2O_3 + ZnO$ катализаторының қатысуында термиялық өзгеруіне негізделген.

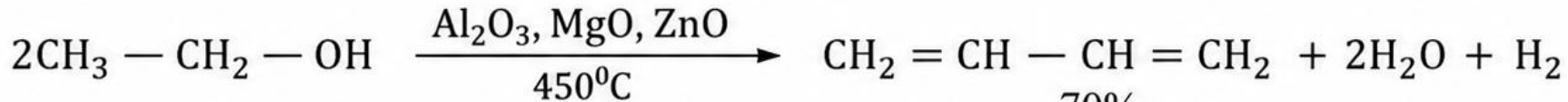

70%.

5. Алкандар мен алкендерді дегидрогалогендеу

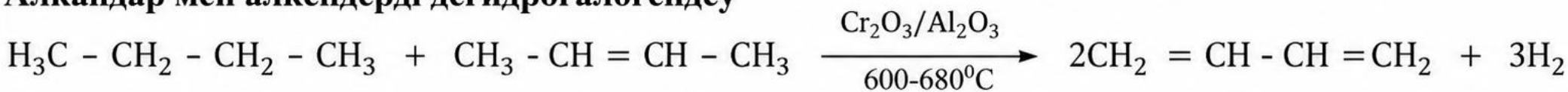

ХИМИЯЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІ

Алкендерге ұқсас

- Қосарланған молекула қосарланбаған молекулаға қарағанда тұрақтырақ.

Қосылу реакция алкендердегідей, бірақ реакцияға реагенттің 2 молекуласы қатысады.

-Қосарланған системаларда 2 қанықпаған орталық тұтас болады.

-*Қосарланған системалардағы қосылу реакциялары* :

1,4-орынды жүйеде 2 және 3 атомдардың арасында жаңа қос байланыс немесе екі байланыстың біреуінің орнында түзіледі, екіншісі өзгеріссіз қалады.

Бірінші түрі 1,4- қосылу, ал екіншісі 1,2- қосылу.

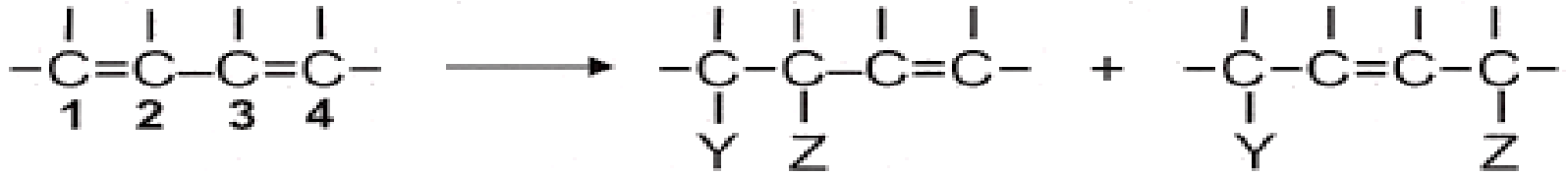

1,2- қосылу **1,4- қосылу**

1. Гидрлеу. 1,3-бутадиен катализатордың қатысында сутекті 1,2- және 1,4- жағдайларға қосылып алкендер түзеді:

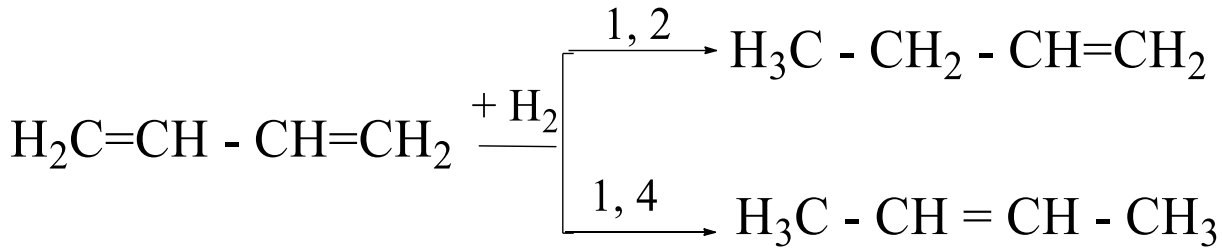

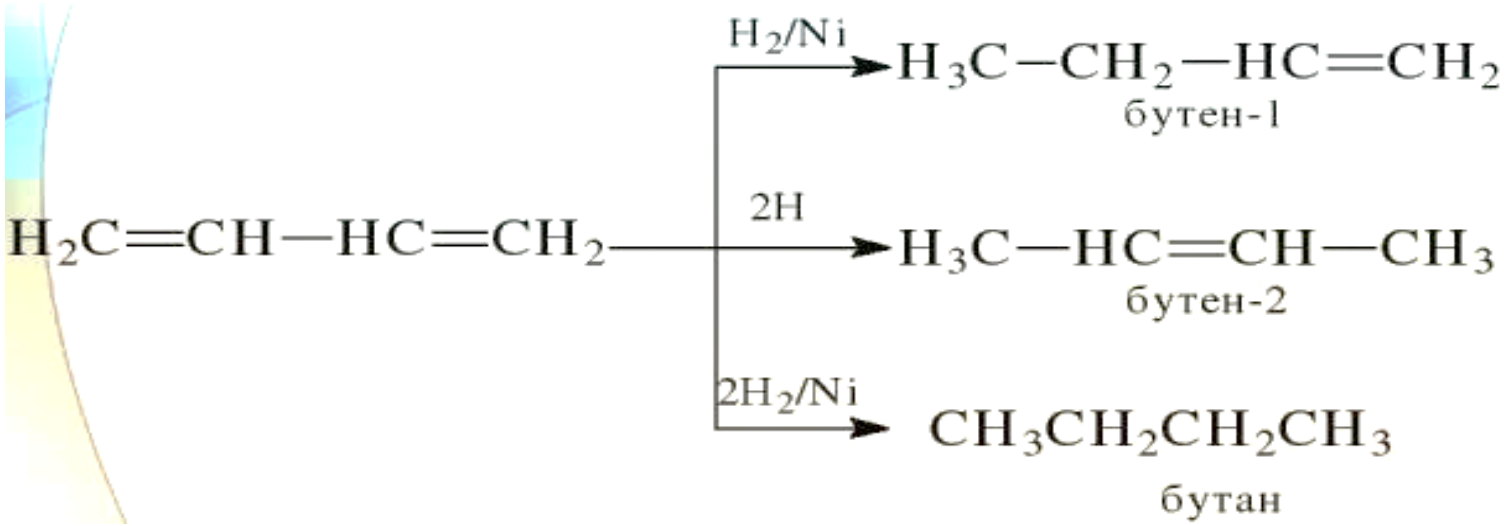

2. Галогендеу. Галоген 1,2- және 1,4- жағдайларда қосылады, 1,4-өнімнің мөлшері диенді қосылыстардың құрылысына, галогеннің табиғатына және реакция жағдайына тәуелді.

Температура жоғарылағанда және хлордан иодқа қарай ауысқанда 1,4-өнімнің мөлшері артады:

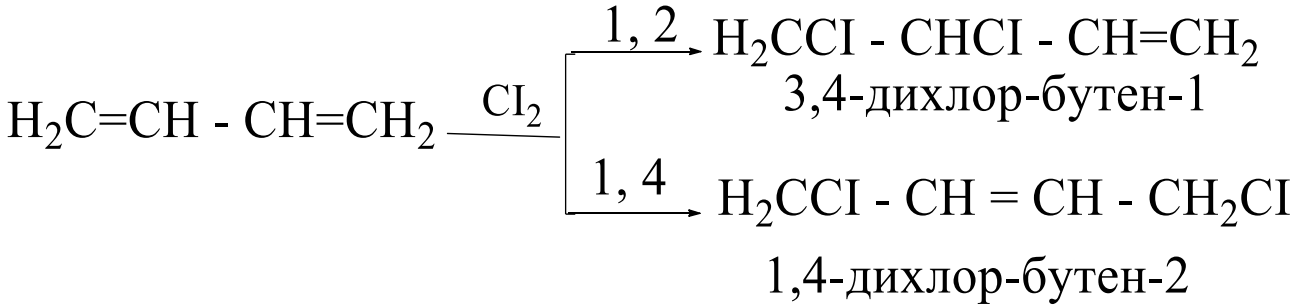

Галогендеу иондық, әрі радикалдық механизммен жүреді.

Иондық механизмде бастапқы пайда болған π-комплекс (А) тез арада 2-і және 4-і С атомдарында оң зарядтары бар қосарланған карбкатионға (Б) немесе (В) айналады. Екі карбкатион Cl анионын қосып алып 1,2- және 1,4- өнімдерді береді:

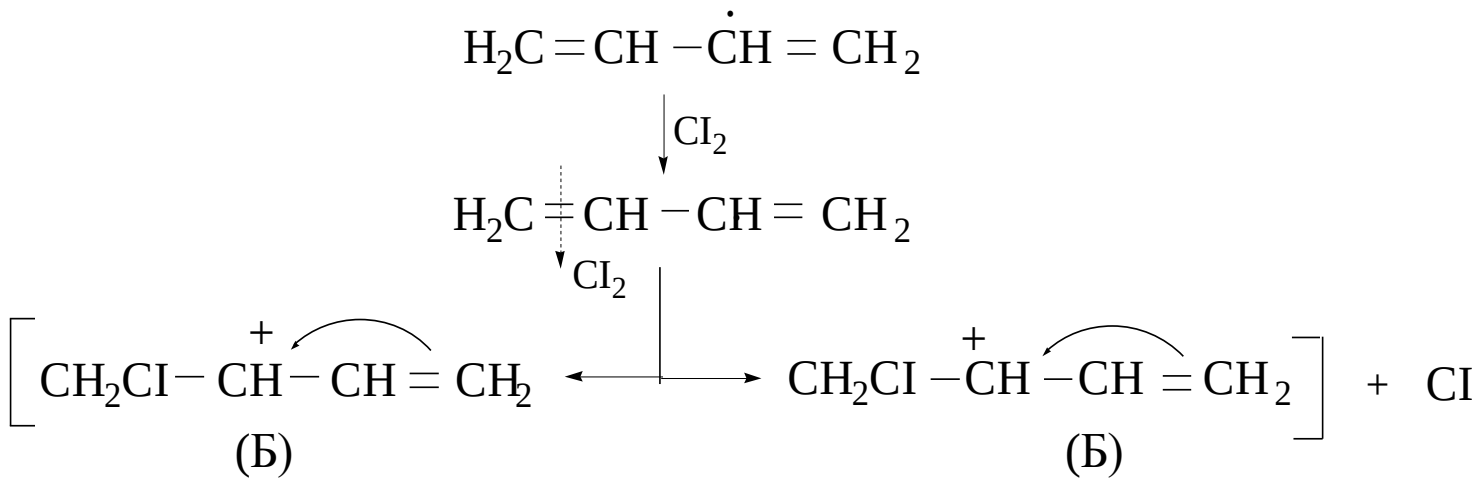

3. Гидрогалогендеу.

Қосарланған системаға галогенсутектердің қосылуы жоғарыдағы заңдылықтар бойынша жүреді:

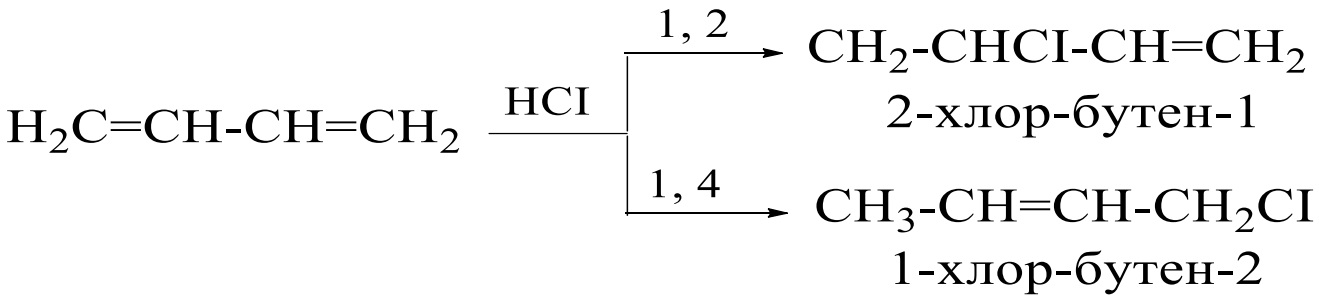

1,2-қосылу өнімі жылдам түзіледі.
Бірақ тұрақсыз.
Көп жағдайда 1,4-жағдайдағы өнім
Түзіледі.

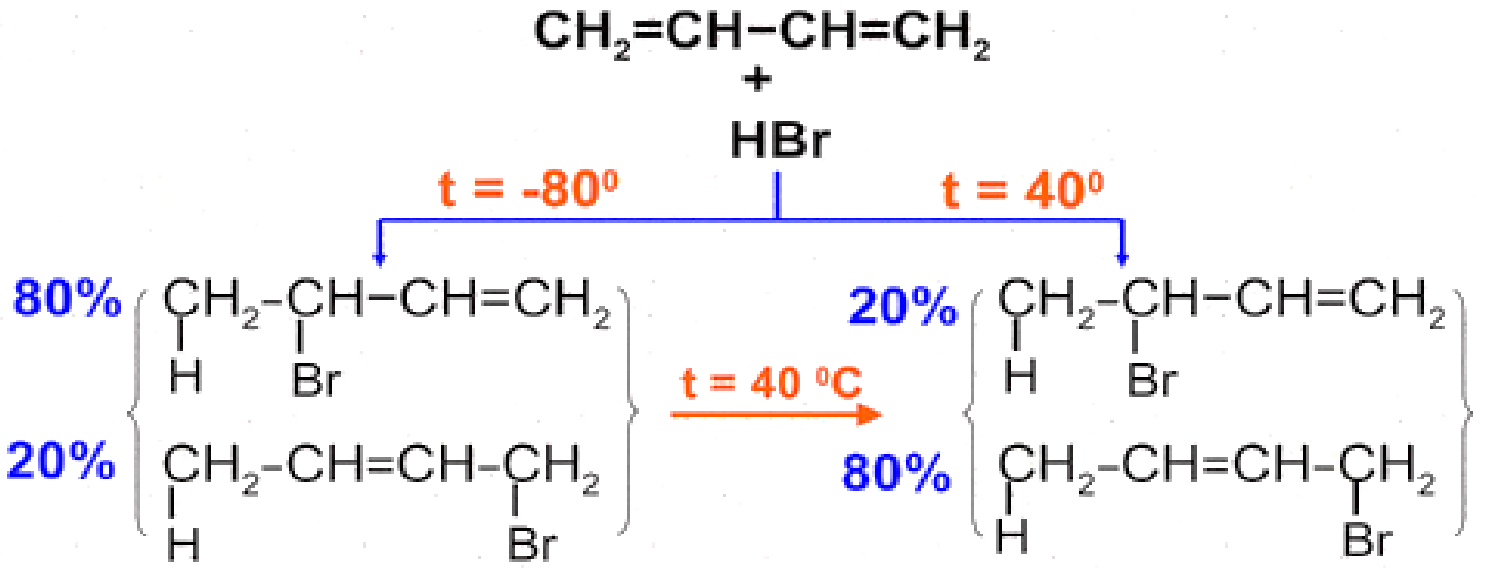

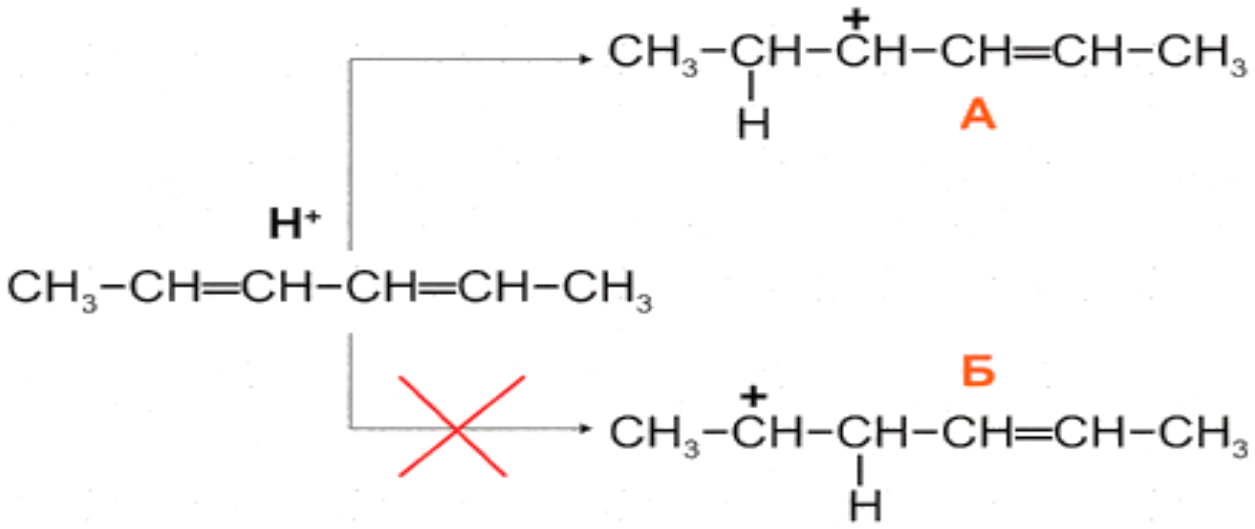

4. Гипогалогендеу. Гипогалогенді қышқылдар мен олардың эфирлері 1,2-жағдайға қосылады.

Реакцияда жүйе тепе-теңдік жағдайынан алыс болады (C-O байланысы C-HaI салыстырғанда берік), ал 1,2-өнім түзілуі кезінде активтелу энергиясы 1,4-өнімдегіден кем болады.

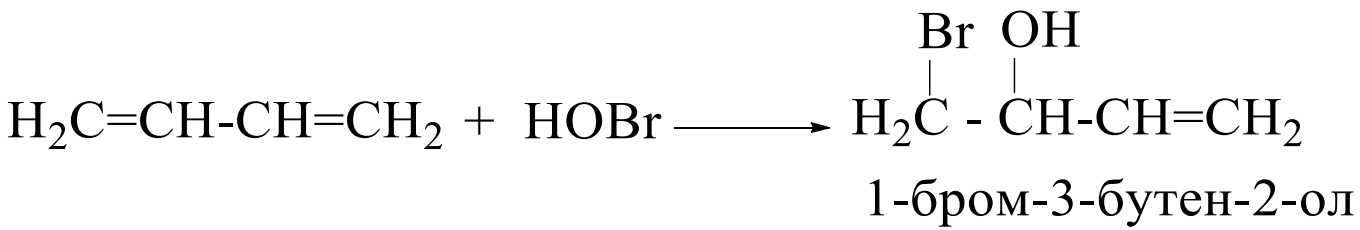

5. Димеризация. Диенді көмірсутектердің молекулары қыздырған кезде бір-бірімен бірі 1,2-, ал екіншісі 1,4-жағдайға қосылуға қабілетті, димеризацияланады. Бір мезгілде аз мөлшерде екі молекуланың да 1,4-жағдайға қосылу өнімі түзіледі:

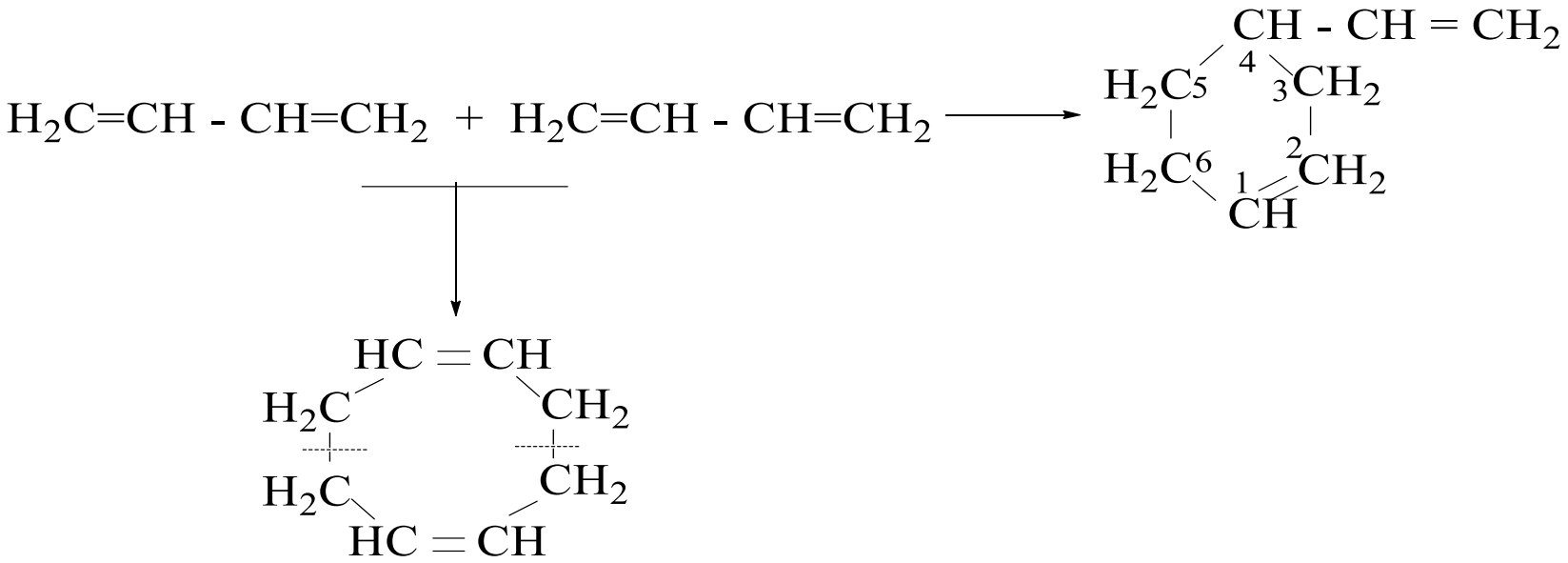

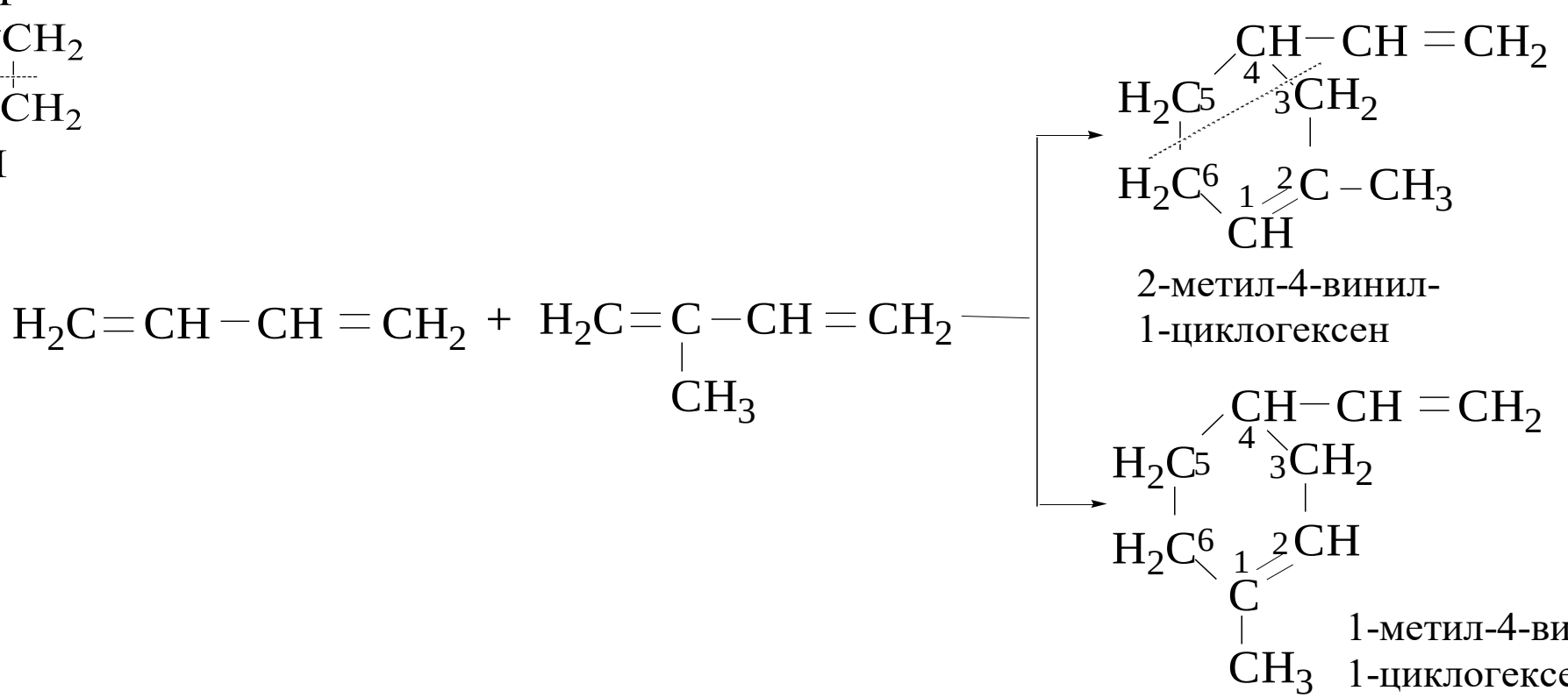

7. Диендік синтез.

Алкадиендер қос немесе үш байланыстарға қосылып, тұйық тізбекті өнімдер түзеді. Әсіресе, құрамында активті қос байланысы бар қосылыстармен реакция жеңіл жүреді (Дильс-Альдер реакциясы немесе диендік синтез)

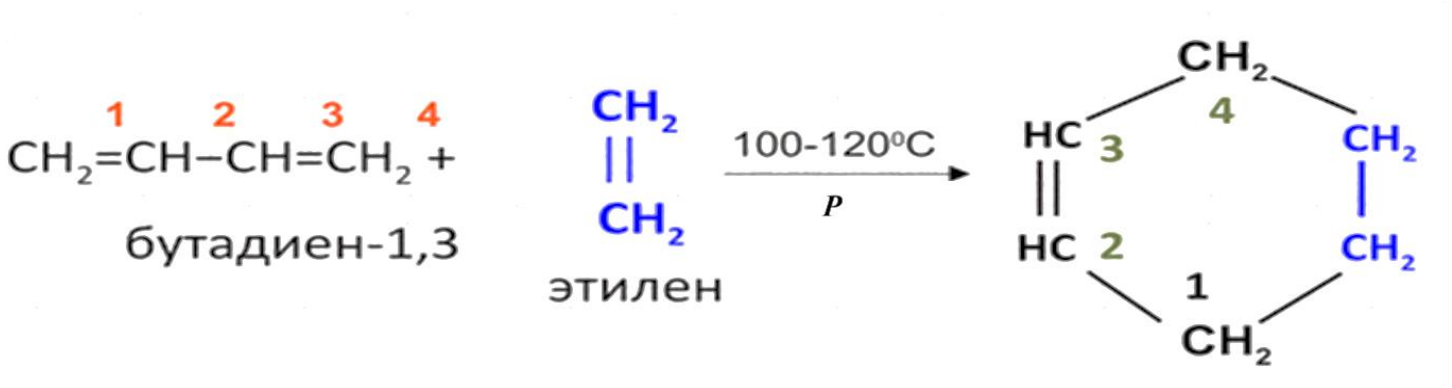

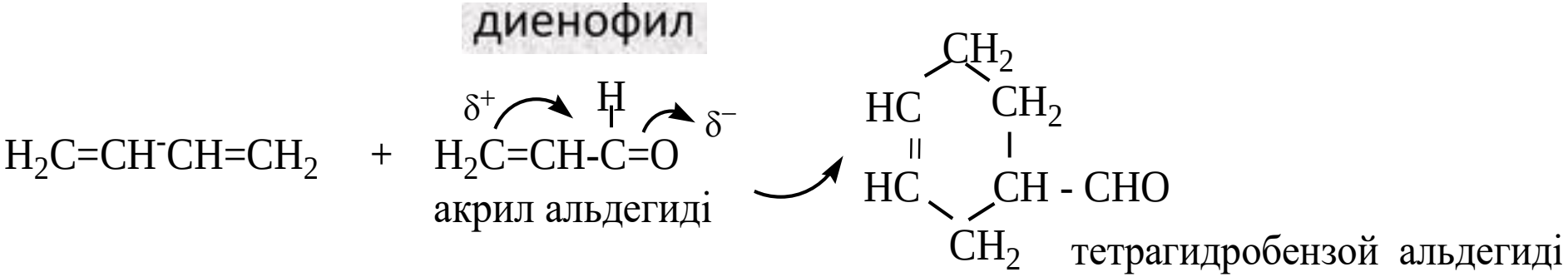

8. Тотығу.

Жұмсақ тотығу төменгі температурада калий перманганаты қатысында. Перманганат ерітіндісін түссізденеді.

Алкадиен молекуласында тек **π-байланыс** үзіліп =байланыстағы С атомы тотығады. Төрт атомды спирт түзіледі.

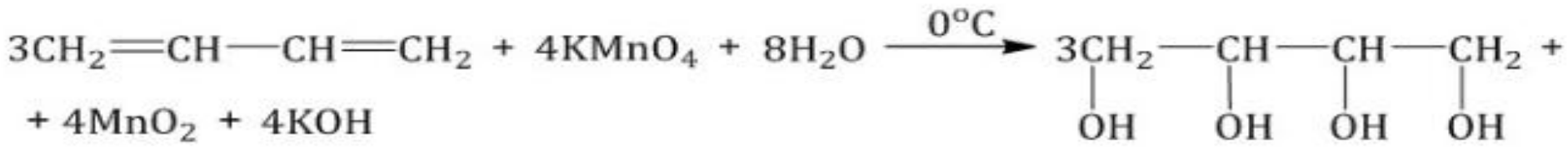

Қатаң жағдайда перманганат немесе хром (VI) қосылыстары ерітіндісімен тотығып **C=C** және қос байланыс қасындағы **C-H** байланысы толық үзіледі.

.

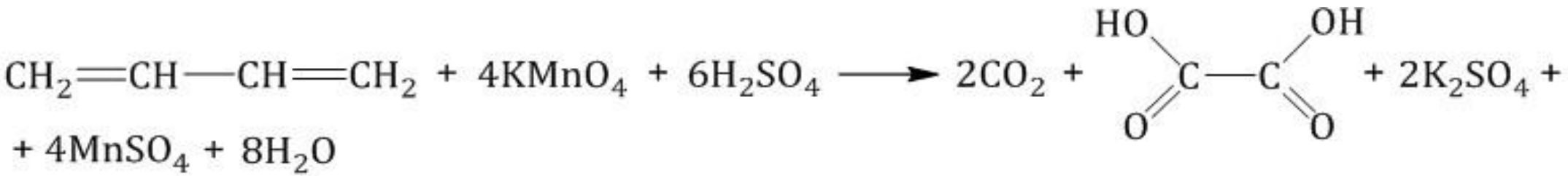

C_nH_{2n-2} + (3n-1)/2O_2 → nCO_2 + (n-1)H_2O + Q

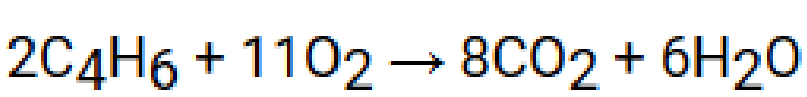

Полимеризация кезінде жеке молекулалар бір-бірімен 1,2- жағдайға немесе 1,4- жағдайға қосылуы мүмкін:

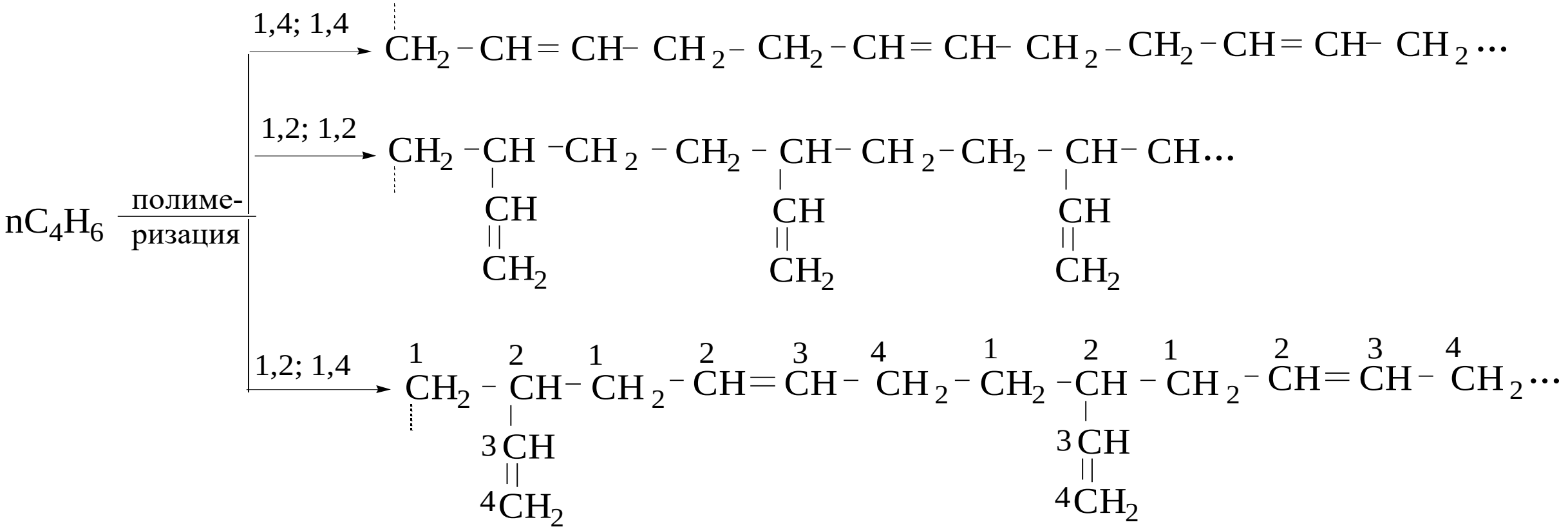

Аса құнды өнімдер әр бөлігі цис- конфигурацияда болатын 1,4-жағдайға стереоретті полимерленгенде алынады.

Мұндай реакция алюминий немесе литийорганикалық металдарының негізінде дайындалған катализаторларда жүргізіледі (К. Циглер, Дж. Натта, А.А. Коротков):

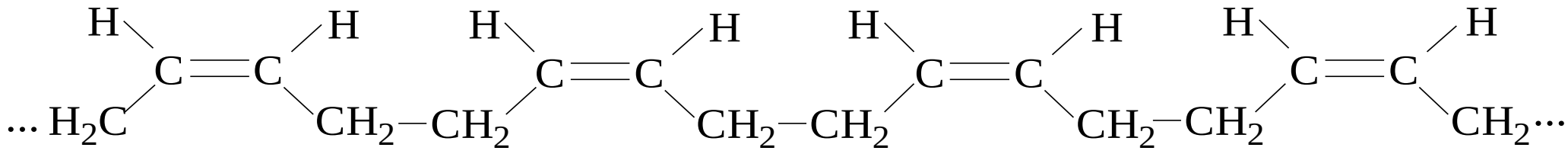

цис-полибутадиен

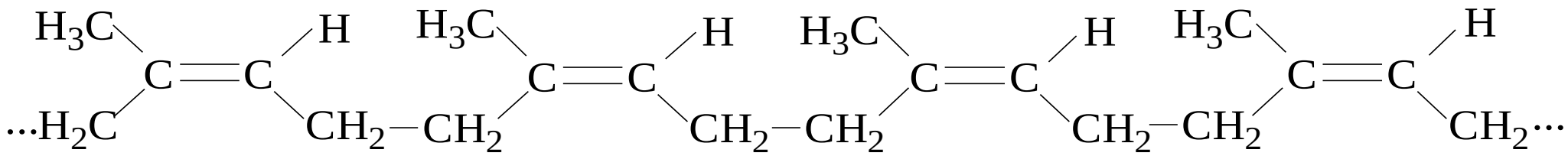

цис-полиизопрен

Каучук - резеңке алатын шикізат

Каучук

Табиғи

көк сағыз, тау сағыз, гевея атты өсімдіктердің шырынынан алады

Жасанды

эмульсиялы полимеризациялау әдісімен алынады. Жасанды каучук-молекулалық массасы өте үлкен сызықты полимер.

табиғи

$$(-CH_2-\underset{\displaystyle CH_3}{\overset{|}{C}}=CH-CH_2-)_n$$

цис-полиизопрен.

синтетикалық

$$(-CH_2-CH=CH-CH_2-)_n$$

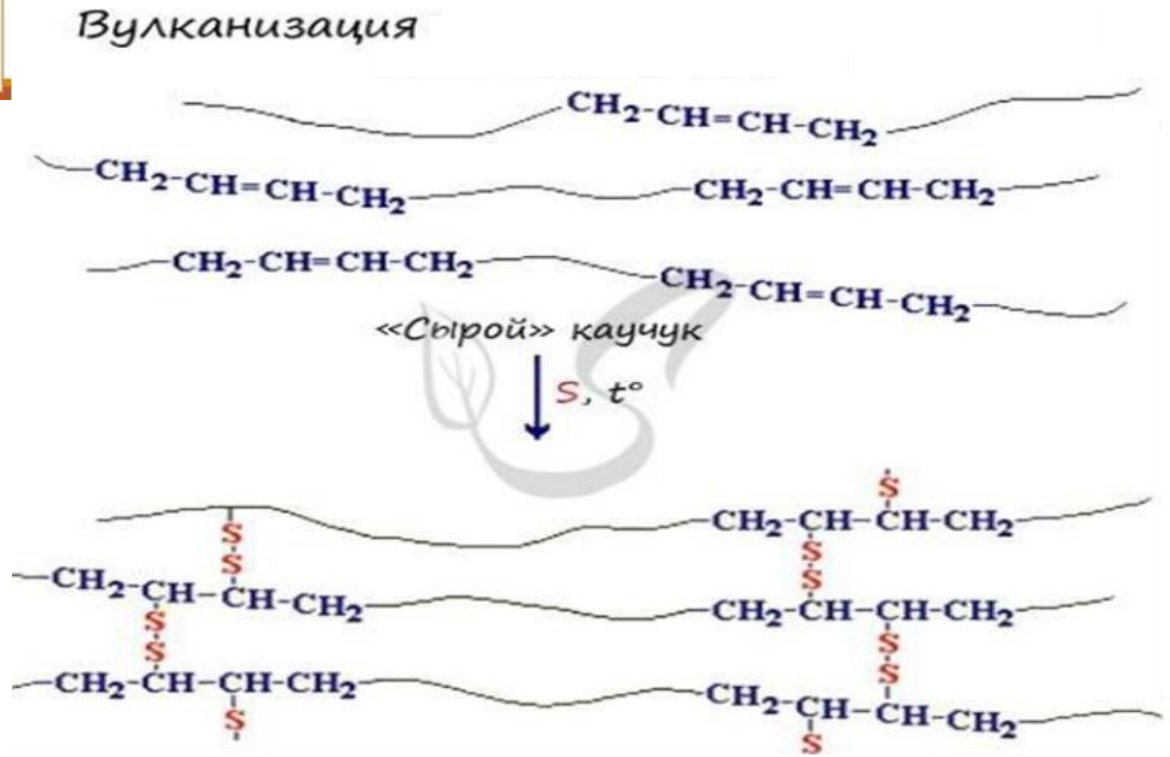

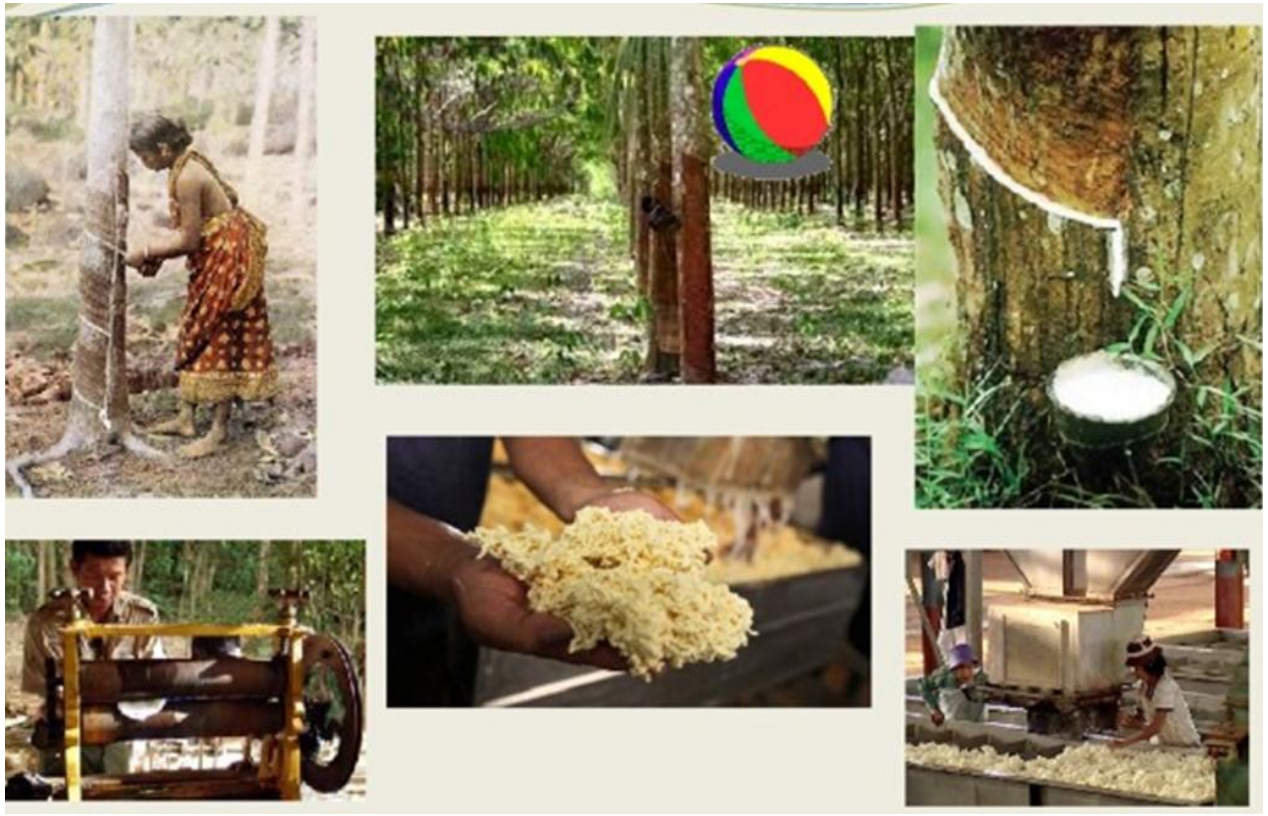

Қызықты мәлімет

Каучук атауы үндіс тіліндегі *«каучу»* – «ағаштың жылауы» деген сөзден шыққан.
Чарльз Гудьир 1839 жылы вулканизацияны ашқан.
Бір гевея ағашы жылына 3–5 кг каучук береді.
Әлемдегі табиғи каучуктың 90%-ға жуығы Оңтүстік-Шығыс Азиядан (Таиланд, Индонезия, Малайзия) алынады.

Көк-сағыз жинау, 1943ж.

Көк сағыз алқабы

https://youtu.be/Si648Ij76vk

https://youtu.be/mUtvZ_MXllY